

UDC 821.112.5

Jelica Novaković-Lopušina

Universiteit van Belgrado

HET BEELD VAN MIDDEN- EN OOST-EUROPA IN DE MODERNE NEDERLANDSE POËZIE

An imagological approach to contemporary Dutch poetry demonstrates what kind of stereotypes of Central and Eastern Europe find expression in the poetry written by immigrants from the countries of the Eastern Bloc on the one hand and by autochthonous poets on the other hand. The first ones see the relation *East* ↔ *West* as the dichotomy *warm = cordial* ↔ *cold = rational*, the latter see the *otherness* of the inhabitants of Central and Eastern Europe in their devotion to the history and in permanent looking back, to the past, and in two results of the long decades of communist ideology: the inability to think freely and the economic backwardness of their countries. Most of the verses written by autochthonous poets are devoted to historical events that had their specific features in Eastern Europe: the two world wars and the tragedy of the Jews, the civil war in Yugoslavia. However, for a number of Dutch poets the theme of Eastern Europe results from free associations and has no ideological loading.

Keywords: imagology, stereotypes, Dutch poetry, the image of the countries of Central and Eastern Europe, the Second World War, the civil war in Yugoslavia.

Trefwoorden: imagologie, stereotypen, moderne Nederlandse poëzie, het beeld van de landen van Midden- en Oost-Europa, de Tweede Wereldoorlog, de burgeroorlog in Joegoslavië.

Елица Новакович-Лопушина

Белградский университет

ОБРАЗ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ В СОВРЕМЕННОЙ НИДЕРЛАНДСКОЙ ПОЭЗИИ

Имагологический подход к современной нидерландской поэзии позволяет выявить, какие стереотипные представления о странах Центральной и Восточной Европы нашли выражение в стихах поэтов — выходцев из стран «Восточного блока» и поэтов-автохтонов. Если для первых соотношение «Восток — Запад» сводится к дихотомии «сердечное тепло — душевный холод», то вторые видят «инакость» жителей Центральной и Восточной Европы в их привязанности к истории, обращенности в прошлое и в вызванном длительным господством коммунистической идеологии неумении свободно мыслить, а также экономическом отставании их стран. Большинство стихов поэтов-автохтонов посвящено историческим событиям, имевшим в Восточной Европе свою специфику: двум мировым войнам и трагедии евреев, гражданской войне в Югославии. Однако

для ряда нидерландских поэтов тема Восточной Европы возникает в результате игры ассоциаций и свободна от идейной нагрузки.

Ключевые слова: имагология, стереотипы, современная нидерландская поэзия, образ стран Центральной и Восточной Европы, Вторая мировая война, гражданская война в Югославии.

Een imagologische benadering van hedendaagse Nederlandse poëzie laat zien welke stereotypen van Midden- en Oost-Europa tot uitdrukking komen in gedichten van immigranten uit Oostbloklanden aan de ene kant en Nederlandse autochtone dichters aan de andere kant. Bij de eersten komt de verhouding *Oost* ↔ *West* vaker neer op de dichotomie *warm=emotioneel* ↔ *kil=rationeel*, terwijl de laatsten het *anderszijn* van de inwoners van Midden- en Oost-Europa in hun gehechtheid aan de geschiedenis zien alsook in twee gevolgen van de langdurige dominantie van de communistische ideologie: het onvermogen om vrij te denken en de economische achterstand van hun land. De meeste verzen van autochtone dichters zijn gewijd aan de historische gebeurtenissen die zich in Oost-Europa afspeelden: de twee wereldoorlogen en de tragedie van de Joden, de burgeroorlog in Joegoslavië. Voor een aantal Nederlandse dichters is het thema van Oost-Europa echter het resultaat van het spelen met associaties, zonder enige ideologische lading.

1. INLEIDING

De imagologische invalshoek — een van de vele mogelijke perspectieven op literatuur — is ingegeven door een tripartiete samenwerking¹ aan *Kersvers* [Dioosi, Kalla, Novaković, 2009], een bloemlezing moderne Nederlandstalige poëzie voor studenten neerlandistiek in Midden- en Oost-Europa. Het ligt nu eenmaal voor de hand dat het hart van de samenstelsters, die geen moedertaalsprekers van het Nederlands zijn, ietsje sneller klopt bij reflexies over hun eigen geboortegrond. Ondanks alle globalisering en internationalisering — ondanks het feit dus dat de extramuraal neerlandistiek is omgedoopt tot internationale — blijft de internationale neerlandicus/-ca namelijk gevoelig voor het anderszijn en vooral voor de perceptie van dat anderszijn.

¹ Het betreft een samenwerking tussen de afdelingen neerlandistiek van Boedapest, Wrocław en Belgrado.

Aan de hand van de onderzochte voorbeelden (waarvan het merendeel is opgenomen in *Kersvers*) blijkt dat er zonder meer gesproken kan worden van een anderszijn gebaseerd op een reeks van stereotype voorstellingen die in de poëzie wel of niet relativerend en speels tentoon worden gespreid.

2. Poëzie als ego-document

Gedichten over steden en streken kunnen welbeschouwd tot reis-literatuur gerekend worden. In deze specifieke vorm van ego-literatuur spelen autobiografische gegevens een belangrijke rol: het gaat om persoonlijke waarnemingen en herinneringen aan een langer of korter verblijf. Daarbij is het van belang om een onderscheid te maken tussen allochtone en autochtone dichters.

2.1. Allochtone dichters en hun herinneringen

De term ‘allochtoon’ heeft in dit geval betrekking op de geboorteplaats resp. origine van de in het Nederlands schrijvende dichters. Bij deze dichters gaat het dus om poëtische reflecties over de eigen roots. Het aantal in het Nederlands schrijvende dichters die uit de regio Midden- en Oost-Europa afkomstig is vrij beperkt: Lela Zečković², Jana Beranová³, Maja Panajotova en in een zekere zin Michael Bartosik. De eerste drie hebben met elkaar gemeen dat ze buiten het Nederlandstalige gebied zijn opgegroeid wat een zekere maat van culturele gespletenheid tot gevolg heeft gehad.

2.1.1. Jana Beranová

Jana Beranová is in 1948 als schoolmeisje met haar ouders meegevlucht uit het toenmalig Tsjechoslowakije. In haar gedicht ‘Zonder bagage’ [Beranová, 2002], geschreven in opdracht en gewijd aan emigranten, vermeldt ze haar geboorteland niet expliciet, maar de eigen herinnering helpt het invoelingsvermogen van de dichteres ongetwijfeld een handje. Er duikt dan ook een van de vaste Oost-Europese stereotypen op — de grens:

² De ex-Joegoslavische dichters die naar Nederland zijn gevlucht, met name Slobodan Blagojević, Hamdija Demirović en Predrag Dojčinović, zijn blijven dichten maar niet in het Nederlands.

³ Van Zečković en Beranová zijn helaas geen gedichten vertegenwoordigd in *Kersvers*.

ZONDER BAGAGE

De grens, klemvast, was een ver geheim.
Het was nacht, de maan was rood.
De hoge heuvel sleepte stenen aan
waar 't licht afdroop als
afscheidstranen. Het gevaar
verbond de wond.
We liepen.
De bergkam had
gaten in zijn tanden en het kind
vleugels op haar rug:
schooltasje, foto van de klas,
krabbel van de eerste liefde.

De mens is een bundel
verzwegen verhalen, klaar om
op te stijgen, uit te varen,
verstoppertje te spelen, alleen
tijdelijk in een haven.
Daar
zoek ik weleens tussen sleetse
koffers, reistassen en andere bagage
het schooltasje terug.

Tot de mentale en emotionele bagage van Beranova behoren dus de herinneringen aan gescheiden werelden, een grens en het verzwegen verhaal van jeugdsentimenten gelegen achter die grens.

2.1.2. Maja Panajotova

Haar echtgenoot Raymond Detrez volgend is deze Vlaamse dichteres van Bulgaarse afkomst op volwassen leeftijd in België komen wonen. Vandaar dat ze zich veel dieper bewust is van haar culturele gespletenheid. Deze gespletenheid komt tot uiting in haar perceptie van haar geboortestad Sofia [Panajotova, 1988; geciteerd naar Diosi et al., 2009, p. 466]:

STAD SOFIA

Neem me, Sofia,
in jouw omhelzing van gele stenen,

want jij bent het centrum van mijn wereld.
Parijs is een minnaar voor enkele nachten,
en Brussel — een flirt, voor even.

Sofia,
wat is de geheime oorzaak
van mijn aanhankelijkheid en dwaasheid
hoe kan ik aan jouw magie
een einde maken,

In de beschrijving van de vele als niet-Westers ervaren bekoringen van Sofia (*bedelaars, stoffige trams, mussen, zorgeloosheid, hongerige schilders*) noemt ze twee belangrijke sleutelwoorden uit het oriëntale discours: *geheim* en *magie*. Het houden van, tegen beter weten in, wordt volgens Panajotova uitgelokt door de magische kracht van deze geheimzinnige Balkanstad.

Gespletenheid komt ook tot uitdrukkingen in Panajotova's omgang met de taal [Panajotova, 1983; geciteerd naar Diossi et al., 2009. p.466].

TAAL

Wat ik denk en voel zit opgesloten
binnen de kille muren van een vreemde taal.

De dichotomie *warm* — *kil* bevestigt een van de stereotype voorstellingen van het Oosten als warm en emotioneel ten opzichte van het kille, rationele Westen. In haar gedicht 'Taal' verwoordt Panajotova het wezenlijke voorrecht van allochtone dichters: het vrijer en speelser omgaan met de nieuwaangeleerde taal.

2.1.3. Michel Bartosik

Een geval apart is de te Antwerpen geboren dichter Michel Bartosik van wie beide ouders afkomstig zijn uit Polen. In zijn gedicht 'Ostròw Tumski' [Bartosik, 2003; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.473], gewijd aan het kathedraaleiland in Wrocław, vloeien goudkleurige jeugdherinneringen aan de stad van zijn ouders samen met zijn even zonnige en geurige beleving van de stad waar hij nu zelf als ouder op bezoek is.

2.2. Reisgedichten

Autochtone Nederlandstalige dichters op reis door Midden- en Oost-Eropa noteren hun observaties en indrukken in opdracht van uitnodigende instellingen (wat niet altijd bevorderend hoeft te zijn voor de kwaliteit) of uit innerlijke noodzaak veroorzaakt door verwondering over de Ander. Hoe het ook zij, die indrukken en observaties stoeien op of resulteren meestal in een aantal vaste stereotypen.

2.2.1. Geschiedenis

In zijn prachtige gedicht ‘Boedapest, documentaire’ [Polet, 2001; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.470] schrijft Sybren Polet over de ‘tralies van de geschiedenis’ en over de Donau die in deze regio ‘versneld de historie binnenstroomt’. De verknochtheid aan een historicisme dat makkelijk historiomanie genoemd zou kunnen worden lijkt een van de overweldigendste uitingen van het anderszijn van Midden- en Oost-Europa. Het gros van de gedichten draait dan ook om historische gebeurtenissen die symbool staan voor de regio en zijn vicieus ogende cirkel van gewelddadige historische oorzaken en gevolgen.

2.2.1.1. Eerste Wereldoorlog

Aangezien ‘Kersvers’ een bloemlezing is van moderne Nederlandstalige poëzie is er maar één gedicht dat verwijst naar de Eerste Wereldoorlog en zijn in de Balkan gesitueerde aanleiding: de aanslag op kroonprins Franz Ferdinand te Sarajevo. Toch blijkt deze historische gebeurtenis een symbolische betekenis te bevatten die ook nog vandaag de dag intrigeert, getuige het gedicht ‘Wakken’ van Stefan Hertmans [Hertmans, 1988; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.468]:

WAKKEN

Toen iemand in Sarajevo raak
geschoten had, werden de eerste wissels
zichtbaar van een bar en troosteloos gebied

Hier dus nog een Midden- en Oost-Europees sleutelwoord — *troostloos*. Dit in 1988 gepubliceerde gedicht kan nog niet verwijzen naar de burgeroorlog in Joegoslavië maar lijkt die haast aan te kondigen: de eerste doden van die oorlog zijn namelijk gevallen door de aanslag van sluipschutters op een stoet bruiloftsgasten in Sarajevo.

Een heel ander gevolg van de Eerste Wereldoorlog en het uiteenvallen van het Habsburgse rijk is een knagend ‘heimwee naar Habsburg’ en naar een bourgeois verleden zoals Benno Barnard dat vaststelt in zijn gedicht ‘De nachthemel’ [Barnard, 2006; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 470]. In meer figuratieve zin staat dat heimwee voor de achterom kijkende blik die — in tegenstelling tot de Nederlandse — bij voorkeur zwezelt in historische melancholie.

2.2.1.2. Tweede Wereldoorlog en holocaust

De gruwelen van de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder de holocaust, hebben een diepe indruk achtergelaten in de Nederlandstalige literatuur. Ook al ligt het einde van die oorlog inmiddels meer dan zestig jaar geleden, hij blijft een opmerkelijke fascinatie uitstralen.

Karel Jonckheere heeft in 1965 een bezoek gebracht aan de Servische stad Kragujevac waar tijdens een vergeldingsactie driehonderd schoolkinderen zijn gefusileerd door de Duitse bezetters. In zijn gedicht ‘Kinderen met krekelstem’ [Jonckheere, 1965; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 466] heeft hij zijn onvermogen om deze gruweldaad te vatten prachtig onder woorden gebracht.

In 1973 heeft Marc Braet op uitnodiging van de Bond van Joegoslavische auteurs in de voetsporen van Jonckheere gereist en eveneens een gedicht aan de schoolkinderen van Kragujevac gewijd [Braet, 1995; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 467]. Opvallend is dat beide dichters verwijzen naar de onmacht van hun moedertaal om uitheems verdriet uit te drukken:

KINDEREN MET KREKELSTEM

Waarom zwijgen wij, Kragujevac?
Durf ik het voortvertellen in mijn taal
die ook wel weet hoe in een lied
de woorden voor een stom verdriet
eer men ze schuchter klinken doet
gezuiverd worden van veel bloed?
----- (Jonckheere)

KRAGUJEVAC

Hier moet ik denken hoe in ’t Zuiden

van mijn woorden angst en pijn
als krekels dag en nacht aanwezig zijn.
----- (Braet)

Bij Braet functioneert weliswaar het Zuiden i.p.v. het Oosten als oppositie van het Westen, maar de symbolische betekenissen van die hemelsrichtingen lijken in dit geval overeen te komen en sluiten aan bij een Servisch gezegde: *Što južnije to tužnije* (Hoe zuidelijker hoe droeviger).

Het thema van de holocaust komt in een tal van gedichten tot uitdrukking. Bij Buddingh⁴ volstaat het kapsel van een Poolse jood als metafoor om het leed van joodse vluchtelingen op te roepen.

Johan de Boose concentreert zich in zijn gedicht ‘Concetratiekamp Plaszow’ [Boose, 2001; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.474] op het persoonlijk lot van één enkel kind om de afmetingen van de joodse tragedie te benadrukken:

CONCENTRATIEKAMP PLASZOW

De groeve gaapt, de dood is niet te tellen.
Eén is al genoeg: één lege wieg, één slaaploos lijk.

In zijn poging om het kwaad te doorgronden refereert ook De Boose in zijn gedicht ‘Cracovia necropolis’ [Boose, 2001; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.474] naar de loop van de geschiedenis :

CRACOVIA NECROPOLIS

Ooit was zij de navel van de wereld,
een put zonder deksel waarin het drab
van eeuwen stroomde en het zieke zaad
van legers.

Het is door toedoen van legers dus dat Krakau niet alleen gesymboliseerd wordt door een kathedraal maar ook door kazematten en bordelen.

Zeer interessant en taboedoorbrekend i.v.m. de holocaust-kwestie is het gedicht van Bartosik over de verhouding tussen Polen en joden [Bartosik, 2003; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.473]:

⁴ Zie ‘Kort met een kuifje’ [Buddingh, 1977].

POLEN EN JODEN

Jij, levenslang verbijsterde
verkenner van de geschiedenis — Slang
die je hypnotiseerde — kende je polakken
beter.

2.2.1.3. Communisme en achterstand

In tegenstelling tot hun confraters aan het begin van de twintigste eeuw die nog hoopvol opkeken naar de nieuwe tijd aangekondigd door Russische revolutionairen, hebben hedendaagse Nederlandstalige dichters een heel ander besef van het communisme. Voor hen heeft de revolutie een systeem gebaard dat zijn eigen kinderen meedogenloos heeft opgegeten en een onuitwisbare, haast genetische verkreupeling van de politieke mentaliteit teweeg gebracht in de landen van het ‘reëel socialisme’. In zijn gedicht ‘Praag’ heeft Willem van Toorn het over ‘hardleerse bewoners’ [Van Toorn, 1981; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 475] en over de invloed van — alweer — de geschiedenis op hun taalgebruik en dus op hun manier van denken:

PRAAG

[...] Een taal
van dubbele bodems, gefluisterd,
in stegen afgeluisterd,
betekent dit allemaal.

De oude heersers zijn dood.
De nieuwe zijn rood aanwezig:
vlaggen en kreten beneden.

Het fluisteren duurt al eeuwen.
De taal heeft het langste leven.

Rood volstaat hier, net als in het gedicht ‘Een rode vlag in Boedapest’ van Willem Adelaar [Adelaar, s.a], om het gedicht in de communistische tijd te situeren. Cultureel verschil komt tot uitdrukking in het feit dat zelfs basale kleuren van betekenis verschillen.

EEN RODE VLAG IN BOEDAPEST

voor mij is rood
gewoon een kleur

het roept niets bij me op
geen bloed
geen hamer en sikkel
geen vuur

voor mij is elke kleur
verwisselbaar:

De mentale gevolgen van het communistische systeem bleken inertie, passiviteit, corruptie en dictatoriaal gezag. In de economie was er sprake van achterstand, althans vanuit een Westerse perceptie. Op de vraag wat de aanleiding was voor zijn gedicht 'Dood van Vijftigers' en de regel 'Ondertussen heb ik Hongarije gezien: een dumpzaak.' [Dennoo, 2000; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p.471] antwoordt de Vlaamse dichter Joris Denoo het volgende:

Ik reisde tweemaal naar Hongarije (1993/4), telkens drie weken en bleef naderhand contact houden met de mensen daar. We waren indertijd gehuisvest door een hulpburgemeester van Salgotarjan, die we leerden kennen via via in België. Ik was/ben gefascineerd door die heel aparte taal. Toen we daar begin jaren negentig waren, leek m.i. het straatbeeld in Salgotarjan heel erg op dat van bij ons in de jaren vijftig/zestig. Tegelijkertijd meenden we te ondervinden dat de Hongaren toen heel vlug aan het verwestern waren qua consumptie bv. Een voorbeeld daarvan meenden we te zien in de omgang met afval (een luxebekommernis): er werd nog volop gezwerfvuuld langsheen de Tisza bv. Mijn metafoer van Hongarije als dumpzaak komt daarvandaan. De Hongaren die wij kenden/kennen waren heel vriendelijk en joviaal, maar we moesten er ook wennen (in die tijd) aan de almacht van de politie, een taboe op politiek geladen gesprekken en een soort Italiaans gevoel voor fictie en drama. Heel vaak troffen we boeken aan in de huizen; men kende zijn schrijvers.⁵

⁵ Citaat uit de mail van Joris Denoo van 17 mei 2009 in antwoord op mijn vraag naar de bronnen van zijn inspiratie.

Uit zijn uitspraak blijkt dat er echter ook positieve gevolgen waren: literatuur betekende — mede door haar indirecte subversiviteit — wezenlijk meer voor de Midden- en Oosteuropaan⁶.

2.2.1.4. Burgeroorlog en terrorisme

Het nieuwste historische beeld van de regio wordt in sterke mate bepaald door de recente oorlog in ex-Joegoslavië en andere vormen van terreur en terrorisme.

Jozef Deleu werpt de vraag op van urbicide en de vernietigende haat tegenover schoonheid en beschaving. Als voorbeeld dient Dubrovnik [Deleu, 2007; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 468] waaraan hij op de vooravond van de oorlog een bezoek heeft gebracht:

DUBROVNIK

Wie heeft de waanzin
ontstoken, de blauwe
schoonheid vermoord
die in Dubrovnik sliep?

Ook Stefan Hertmans heeft het over de moord op een stad. In zijn gedicht 'Februari / De tweede dood' [Hertmans, 1995; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 469] beschrijft hij op een huiveringwekkend mooie manier de bominslagen op de Markale-markt in Sarajevo. Het gaat hem niet om de politieke achtergronden en gevolgen van dit afschuwelijke massaker maar om de lugubere indrukwekkendheid van de dood: het lukt hem om een krachtige beeldspraak te vinden voor het afgrijzen.

Aan dezelfde stad is ook het gedicht 'Samen in Sarajevo' van Benno Barnard gewijd. Ook bij hem wordt oorlog verwoord in luguber mooie beelden: *kraaien die waaien als kwaan kranten, godwaarts motregenende vuren, de gouden klanken van een stukgevalle taal*. [Barnard, 2006; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 469]

Er worden in de poëzie (dit in tegenstelling tot het proza) nauwelijks vragen gesteld naar de politieke achtergronden en hoofdschuldigen in deze oorlog. Alleen het gedicht 'Slobodan' van Daan de Ligt [Ligt, s.a.; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 469] gaat daar zeer metaforisch en

⁶ In een interview benadrukt ook Jana Beranova het belang van cultureel besef in de ex-communistische landen. Zie <http://eerder.meandermagazine.net/interviews/interview.php?txt=3115&id=>

opvallend onmoraliserend over. Slobodan, niet nader omschreven met achternaam maar wel als beruchtste inwoner van De Ligts geboortestad, wordt vergeleken met een onnozel ogende kater.

SLOBODAN

In mijn eigen veilige achtertuin
onder een vredige, breekbare berk,
vond ik de ontzielde resten van een duif.
De kalme kater van de burens -zijn sloperswerk?-

waste in onschuld zijn dodelijke klauwen.
Zwarte aalbare sater.
Dankbare vliegen, schijnbaar onbewogen,
vlogen af en aan. Zorgend voor later.

En ik moest denken aan de beruchtste
bewoner van mijn rechtvaardig strenge stad.
Eens gevreesd jager, maar nu zelf wanhopig
wachtend op de klauwen van de zwartfluwelen kat.

De sleutelwoorden bij De Ligt zijn: *eigen veilige achtertuin, kalme kater, zwarte aalbare sater, dankbare vliegen, rechtvaardig strenge stad*. Hierin komt nog een aspect naar voren: namelijk het genoegen van maar ook de kritiek op de eigen beperkte veiligheid. En eveneens kritiek op oorlogsprofiteurs die aan weerszijden van het conflict dankbaar gebruik hebben gemaakt van andermans misère.

Een recenter geval van terreur en terrorisme is dat van de gijzeling en moord op schoolkinderen in Beslan in 2004 waaraan Jana Beranova een gedicht heeft gewijd [Beranova, 2007].

2.2.2. Overige stereotypen

Er zijn gelukkig ook gedichten die door andere beelden en indrukken zijn geïnspireerd. Zoals zintuigelijk genot uitgelokt door een bezoek aan een Belgradose kroeg of aan een termaalbad in Boedapest⁷. Maar ook daar komen bepaalde stereotypen naar voren die vaak doorgegeven worden door de gastheren en -vrouwen in de betreffende landen. Zo zinspeelt Michaël Vandebril in zijn gedicht 'Stari Beograd' [Vandebril, 2009, p.109] op een passage uit het boek *Het kafana-tribunaal*

⁷ 'Stari Beograd' van Michaël Vandebril; 'In bad' van Jelica Novaković [Kersvers, 2009]

[Novaković, Peeters 2006] waarin de muzikale smachtcultuur van de Balkan wordt uitgelegd. Het woord *éénsnarig* heeft betrekking op het eensnarige volksinstrument *gusle*:

STARI BEOGRAD

eensnarige stad die onophoudelijk
mijn polsen oversnijdt

Vandebril gebruikt verder het woord *koppig* — een Nederlandse vertaling van het Servische woord *inat* — een eigenschap die zich de Serviërs zelf graag toeschrijven.

Een ander stereotype beeld in zijn gedicht — karakteristiek voor het oriëntale discours — is dat van de Ander als vrouw:

o witte dijen van de balkan
waarop ik gretig al mijn handen leg

Over vrouwen dicht ook Johan De Boose in een gedicht zonder titel uit de bundel *De moed om te falen* [De Boose, 2001; geciteerd naar Di-ossi et al., 2009, p. 473]:

Hoe Poolse vrouwen zuchten —
daarmee gaat een luchtballon omhoog.

Zonder reden en zonder leed,
tegen alle regels in, met absoluut gebrek
aan elegantie blazen zij de lucht van eeuwen
dwars door je heen.

Misschien is het uit puur geluk,
misschien beginnen ze het volgende moment
ergens bij je schouder
of met de neus in een kop thee
te huilen.

De manier waarop De Boose Poolse vrouwen beschrijft doet denken aan de manier waarop Denoo Hongaren karakteriseerde: 'een soort Italiaans gevoel voor fictie en drama' waarin — alweer! — eeuwen geschiedenis een rol spelen.

Het grofst klinkt het spel met vooroordelen bij Hugo Claus. Daarin lijkt hij in het voetspoor te stappen van zijn beroemde landgenoot Paul van Ostajen, men denke aan diens cynisch stukje over ‘De Duitser’ [Ostajen, s.a.]. In Claus’ gedicht ‘De reis naar Polen’ [Claus, 1999; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 472] puilen gangbare vooroordelen uit elke regel: brutaliteit, melodramatiek, kwezelarij, frivoliteit, neiging tot diefstal, domheid.

2.3. *Associaties*

Een aantal gedichten berust niet zozeer op eigen indrukken als wel op associaties met gangbare opvattingen en stereotypen. In het gedicht ‘Cocotte’ creëert Hugo Claus bijv. tot vreugde van voetballiefhebbers een onverwachte vergelijking van het liefdesspel met de gangbare clichévoorstelling van Serviërs als goede voetballers: ‘Zij dribbelde als een Servische midfoor’ [Claus, Vanriet, 2003; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 468].

Wat het ‘gevoel voor fictie en drama’⁸ betreft, zeker als het om de eigen geschiedenis gaat, daarover ironiseert Komrij op een subtiële manier in zijn gedicht ‘Hongaars sprookje’ [Komrij, 2004; geciteerd naar Diossi et al., 2009, p. 470].

De band van Slavische talen met de irrationele kant van de Oost-Europese identiteit hebben we al bij Maja Panajotova kunnen zien maar ook bij Jan Elburg die zijn gedicht ‘Maar ik’ begint met de regel: ‘Maar ik versta het russisch van de wind niet’ [Elburg, 1975].

Het meest speelse voorbeeld van inspiratie berustend op klankassociaties, met name op vreemdtalige klankcombinaties die als geheimzinnig worden ervaren, is het gedicht ‘Naar Archangel’⁹ van Jan Hanlo [Hanlo, 2006; geciteerd naar Calis, 1960, p. 263].

NAAR ARCHANGEL

Ik wandelde in ‘t park in de lente
En het rook er naar kamelen
Er waren weliswaar veel mensen
Maar toch kwam het waarschijnlijk
Van het water in de vijvers
Ik kan

⁸ Joris Denoo in zijn mail van 17 mei 2009.

⁹ Oude Nederlandse benaming voor de Russische stad Archangelsk.

Kamelen
Uw lucht
Niet velen
Met kameelhaar wil ik vissen
Tussen lotussen en lissen
Met mijn engel
Zonder hengel
Zonder angel
In Archangel
Mijn engel ruikt naar
Korenaren
Pasgevallen sneeuw
En blaren

3. Conclusie

Het zoeken naar thematische overeenkomsten levert misschien een wat verengde kijk op poëzie op maar kan wel zeer interessante antwoorden bieden op cultuurhistorische vragen. Het beeld van Midden- en Oost-Europa wordt in de poëzie op een andere manier gefilterd en ingekleurd dan in het proza. Het is aan het medium zelf te danken dat er speelser en artistieker wordt omgegaan met stereotypen en clichés, maar desalniettemin komen ze voor en worden ze instandgehouden.

Het anderszijn is zowel een materieel als ook een psychologisch gegeven. Het is echter van belang om te weten hoe met dat anderszijn wordt omgegaan en of daar ook waardeoordelen aan worden verbonden. Nederlandstalige dichters blijken volgens dit kleine onderzoek vaak op een poëtisch indrukwekkende manier om te gaan met bestaande cultuurverschillen, of met humor en (zelf)ironie.

REFERENCES

- Adelaar W. *Een rode vlag in Boedapest*. Available at: <http://www.dichttalent.nl>
- Barnard B. *Het tongbotje. Gedichten 1981–2005*. Amsterdam, Atlas Publ., 2006. 319 p.
- Bartosik M. *Geschreven familie*. Gent, Poëziecentrum Publ., 2003. 58 p.
- Beranová J. *Tussen aarde en hemel*. Breda, De Geus Publ., 2002. Available at: <http://www.gedichten.nl/nedermap/gedichten/gedicht/89601.html?zoekresultaat=j>
- Beranová J. *Vinger van de tijd*. Breda, De Geus Publ., 2007. 64 p.
- Boose J. de. *De moed om te falen*. Gent, Poëziecentrum Publ., 2001. 72 p.
- Braet M. *Herknoop het in de herinnering*. Brugge, Pablo Nerudafonds Publ., 1995. 96 p.

- Buddingh' C. *Gedichten 1938–1970*. Amsterdam, De Bezige Bij Publ., 1977. 176 p.
- Calis P. 'Jan Hanlo, dichter van de paradoxale eenvoud'. *De Gids*, jaargang 123, 1960, pp. 259–266.
- Claus H. *Wreed geluk*. Amsterdam, De Bezige Bij Publ., 1999. 119 p.
- Claus H., Vanriet J. *Zeezucht*. Antwerpen, Behoud de Begeerte Publ., 2003. 59 p.
- Deleu J. *Het gaat voorbij*. Leuven/Amsterdam, Kritak/Meulenhoff Publ., 2007. 440 p.
- Denoo J. 'Dood van Vijftigers'. *De Brakke Hond*, 2000, no. 66.
- Dioosi A., Kalla B., Novaković-Lopušina J. (ed.) *Kersvers. Bloemlezing moderne Nederlandstalige poëzie*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Publ., 2009. 496 p.
- Elburg J. *Gedichten 1950–1975*. Amsterdam, De Bezige Bij Publ., 1975. 485 p.
- Hanlo J. *Verzamelde gedichten*. Amsterdam, G. A. van Oorschoot Publ., 2006. 144 p.
- Hertmans S. *Bezoekingen*. Amsterdam, Meulenhoff Publ., 1988. 67 p.
- Toertmans S. *Francesco's paradox*. Amsterdam, De Bezige Bij Publ., 1995. 68 p.
- Jonckheere K. *Roemeense suite*. Brussel, Manteau Publ., 1965. 48 p.
- Komrij G. *Alle gedichten tot gisteren*. Amsterdam, De Bezige Bij Publ., 2004. 736 p.
- Ligt D. de. *Slobodan*. Available at: <http://www.daandeligt.nl>
- Novaković J., Peeters S. *Het kafana-tribunaal*. Beograd, Clio Publ., 2006. 459 p.
- Ostajien P. van. *De Duitser*. Available at: [http:// cf.hum.uva.nl/dsp/ljc/ostajien/diergaarden/](http://cf.hum.uva.nl/dsp/ljc/ostajien/diergaarden/)
- Panajotova M. *Verzwegen alibi*. Antwerpen, Manteau Publ., 1983. 48 p.
- Panajotova M. *Sofia blijft een mysterie*. Antwerpen, Houtekiet Publ., 1988. 62 p.
- Polet S. *Gedichten 1998–1948*. Amsterdam, De Bezige Bij Publ., 2001. 610 p.
- Toorn W. van. *Het landleven*. Amsterdam, Querido Publ., 1981. 35 p.
- Vandebril M. Stari Beograd. *Boest*. Antwerpen, Demian Publ., 2009, pp. 109.

Елица Новакович-Лопушина

доктор филологических наук, профессор
Белградского университета
E-mail: jelica.novakovic@gmail.com

Jelica Novakovic-Lopusina

Doctor of Philology, Professor,
University of Belgrade
Studentski trg 3, Beograd 11000, Serbia
E-mail: jelica.novakovic@gmail.com

Статья поступила в редакцию 05.07.2016, принята к публикации 30.08.2016